

Magyar nyelvészet, 1988

Balassa Iván: Csűry Bálint.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 188 l. (A múlt magyar tudósai)

A jellemében, tudásában, eredményeiben kimagasló ember és tudós, Csűry Bálint portréját eleveníti meg Balassa Iván, a tanítvány, mesteréről szóló monográfiájában.

Ötvenöt év, alig két emberöltő, melyet megélhetett Csűry, a nyelvjáráskutatás első katedrális professzora. Hatása, kisugárzása, jelentősége most, ötvenhárom évvel halála után sem halványodott, sőt együtt nő a múló idővel.

A Szamoshat egyik kis községének, Egrinek alighanem legtehetségesebb fia képességeit a kolozsvári egyetemi évek és nagyhatású professzorai: Zolnai Gyula, Gombocz Zoltán, Palágyi Menyhért bontakoztatták ki. Balassa Iván kordokumentumok, kortársi visszaemlékezések és személyes emlékek alapján írta meg Csűry Bálint életútjának állomásait. A fiatal tanárt, egyetemi oktatót 1927-ben levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia, majd Csűry a debreceni egyetem tanszékvezetőjeként megszervezte az országos néprnyelvkutatást.

Fáradhatatlanul dolgozott, hogy a leíró magyar nyelvtan szinte minden területét érintő egyetemi órái mellett a nyelvtudomány kevésbé művelt ágait is fellendítse. Mindent elkövetett, hogy megalakuljon a Magyar Néprnyelvkutató Intézet, mely a rendszeres néprnyelvkutatás állandóvá tétele mellett a magyar nyelvátlasz munkálatainak megindítását is alapvető feladatának tekintette. A *Magyar Néprnyelv* című évkönyv megindítására nem sokkal halála előtt került sor.

A monográfia második fejezete a regionális tájszótárakat tekinti át, s kiemelten foglalkozik a *Szamosháti Szótárral*, melynek múlthatatlan értéke abban áll, hogy a gyűjtemény a szamosháti szókinccs egészét magában foglalja, s nyelvészeti fontossága mellett néprajzi hozadéka is jelentős. A rengeteg energiát kívánó munka Csűry esetében a gyűjtés megindításától a kötet megjelenéséig három évtizedet vett igénybe. Újat hozott a szótár az adatok lejegyzésében is, hisz jól átgondolt fonetikus írással következetesen rögzítette a néprnyelvi anyagot. „Kétségtelen, hogy a Szamosháti Szótár eddig még utol nem ért példakép maradt, melyet megközelíthettek ugyan, de túl nem szárnyalt senki” – írja méltatásában Balassa Iván.

Csűry a szamosháti mellett a csángó nyelvjárásokat ismerte legalaposabban, s helyszíni gyűjtései eredményeként összeállította a Déli-csángó Szótárt, melynek nyomdába adását már nem érte meg, a kézirat a háború idején megsemmisült.

Csűry munkásságának áttekintését segíti a monográfia végéhez fűzött, főbb műveit tartalmazó bibliográfia, melyből kiviláglik, hogy sokirányú kutatásaiban helyet kaptak a finnugor összehasonlító nyelvtudomány mellett a nyelvújítási problémák, a jelentéstan, a dialektológia, s az ezzel összefüggő hangtani, alaktani, mondattani kérdések is.

A jelentős életművet hátrahagyott tudós kutatási módszereit, elveit tanítványai folytatták, s folytatják ma is. Debreceni professzorsága alatt tanítványok egész

sorát nevelte, s az ún. Csúry-iskola a mai nyelvjáráskutatásra is jelentős hatást gyakorolt.

Vitányi Borbála

Beszélt nyelvi tanulmányok.

Szerkesztette: Kontra Miklós. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1988. 180 l. (Linguistic series a studia et dissertationes 1.)

Új sorozatot indított útjára az MTA Nyelvtudományi Intézetének élőnyelvi kutatócsoportja. A sorozat „a magyar nyelvnek olyan leírására törekszik, amely egyrészt számot ad a beszélt nyelvről, annak különböző stílári és szociális változatairól, másrészt – kísérleti eszközökkel – nehezen vagy alig hozzáférhető adatokat gyűjt a nyelvhasználatról”. A vizsgálatra kiválasztott anyag a gazdagréti kábeltelevízió felvétele, egy tanácstagi jelölőgyűlés három részlete.

A kötet elején közli a szerkesztő a részletek *Varga Lászlótól* származó intonációs átíratát. Ez a jelölési rendszer a hanglejtést, a hangsúlyt és a szüneteket is magában foglalja, és ez az első gyakorlati alkalmazása Varga jelrendszerének.

Két dolgozat foglalkozik a szünet kérdéseivel. Az akusztikai jelként regisztrálható beszédszünetek és a képzett nyelvészek által érzékelt szünetek viszonyát *Várad Tamás*, a képzett nyelvészek és a nem nyelvészek által érzékelt szünetek viszonyát pedig *Kassai Ilona* vizsgálta.

Kontra Miklós tanulmánya módszertani kérdésekkel foglalkozik, s szorgalmazza az élőbeszédről készült, intonációt is jelölő lejegyzések készítését. *Fábricz Károly* elemzése a szöveg logikai szerkezetét keresi, *Szalamon Edit* a témaméltó névmások beszédbeli szerepét elemzi. *Wacha Imre* a szöveg megszerkesztettségét és beszerkesztettségét vizsgálja, és bemutatja a spontán beszéd és az írott nyelvhasználat különbségeit is. Dolgozatában javaslatokat ad a megnyilatkozások határainak kijelöléséhez. *Boross Ottília és Pléh Csaba* tanulmánya a nonverbális kommunikáció szempontjaiból elemzi a felvételeket.

A tanulmánykötet használatát tárgymutató segíti.

Molnár Ildikó

Csáky Károly: A háziipar szakszókincse az Ipoly mentén.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1988. 45 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 42.)

A kiháló mesterségek szókincse, a ház körüli tevékenység sok régi szava, a háziipar szakszavai elvesznek e munkák megszűntével, az iparosodás előrehaladtával. Ezért vállalta a szerző, hogy 12 ház körüli tevékenység (néhányik közülük valóban nevezhető háziiparnak) szakszavait összegyűjti szülőhelye környékén és szó társzerűen mutatja be: olajjütés, kosárfonás, kendertermesztés, sóprűfonás, kenyér-

sütés, szövés-fonás, lekvárfőzés, káposztatépés, szappanfőzés, meszelés-eresztés, mosás és tejfeldolgozás. Valamennyi esetben röviden ismerteti a munkamenetet az alapanyagok előkészítésétől a munkaeszközökön keresztül a kész termékek felhasználásáig. Mindegyikhez adott rövid, fonetikus lejegyzett szöveget valamelyik adatközlője elmondásában.

A munka második része a szótár. Az egyes címszavak után mindig utal arra, hogy melyik tevékenység szavaihoz tartozik a tárgyalt szó, megadja szófaját, nyelvjárási ejtését és pontos jelentését. Néhány esetben példamondat áll a szócikk végén, szintén hűségre törekvő nyelvjárási lejegyzéssel. Amikor ugyanaz a szó több tevékenységnek a szókincsébe tartozik, akkor mindegyiket külön-külön szócikkben mutatja be (csomó, mosó, pánt stb).

Hozzávetőlegesen 250 szócikke gazdag anyaga egy eddig még alig kutatott vidék különleges szókincsének. Nyelvészek, nyelvjáráskutatók, néprajzosok, ipartörténészek számára is forrásértékű munka.

Hajdú Mihály

Deigner Anna: Józsefvárosi utcák, terek és emléktáblák története.

Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, 1988. 205 l., 20 fénykép.

A rövid bevezetés után a szerző a névadás korszakaira tér ki, a hivatalos névadás részletesebb kifejtésére, elveire és gyakorlatára. Az összesen felkutatott 277 történeti és jelenkori névnek az elemzését és rendszerezését adja, szemléletes táblázatokkal, felsorolásokkal, az első megjelenést is tartalmazó adattárral mutatva be anyagát. Az utcanévek előtagjainak jelentéstani rendszerét a nevek történetének hasonló fölsoztásban közzétett anyaga követi. Ez a részletes leírásen kívül (elhelyezkedése, hossza, a névadás körülményei, az elnevezés indoklása, az utcában található jelentősebb épületek, emléktáblák, egyéb objektumok stb.) szépirodalmi idézeteket, a táblák pontos másait, a névadók életrajzait is tartalmazza.

Pontos mutató és gazdag szakirodalomjegyzék zárja a könyvet. Fotóin a jelesebb épületeken kívül jellegzetes belső udvarok, piacok, emléktáblák, plakátok találhatóak. A helytörténet és a névtan kiváló összekapcsolása a munka.

Hajdú Mihály

Dobrodinszkiné Szergényi Katalin: A rábaközi pereckészítés és szakszókincse.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1988. 26 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 39.)

A szerző munkája bevezetésében a szakszókincs fogalmáról, jelentőségéről, összegyűjtésének történetéről ír. Hivatkozik FracsKay János múlt századi gyűjtésére, kijelöli a nyelvjáráskutatók főladatát az anyag összeszedésében, és saját munkáját

ebbe a sorba állítja. Bemutatja gyűjtőterületét, Csornát és vidékét, adatközlőit, a gyűjtés módszereit.

Foglalkozik a perec szó- és kultúrtörténetével, aprólékos, néprajzi leírást ad az előkészületekről, a műveletekről: formázás, főzés, sütés stb. Hiedelmeket, mondákat is csatol leírásához.

Szótára mintegy 150 szót, köztük néhány szókapcsolatot tartalmaz betűrendben. A köznyelvi címszó után a nyelvjárási alakot, szófaji meghatározást, jelentésmegadást találunk. Sokszor példamondat teszi a szó használatát világosabbá, néha utalás áll a szócikk végén.

Alapos, lelkiismeretes munka, amely a nyelvjárások kutatóinak éppúgy forrása lehet, mint a néprajztudománynak vagy a művelődéstörténetnek.

Hajdú Mihály

Juhász Dezső: A magyar tájnévadás.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 109 l. (Nyelvtudományi Értekezések 126.)

A földrajzi tulajdonnevek sajátos csoportját alkotják a nagyobb tájegységek, vidékek elnevezései. Míg a nyelvészek az utóbbi évtizedekben nagy energiával gyűjtötték össze a kiveszőfélben lévő, szűk körzetben ismert dűlő- és tanya elnevezéseket, az országosan elterjedt tájnevekkel alig foglalkoztak. Juhász Dezső a teljesség igényével veszi sorra a történeti Magyarország tájegységeinek elnevezéseit. Tanulmányának fejezetei: A tájnévadás korszakai – történeti áttekintés; Névélettni kérdések; A tájnevek típusai; A tájnevek genetikai, lexikai és szintaktikai sajátosságai; Szó-földrajzi tanulságok.

A füzet második része a magyar tájnevek szótára. Az olyan elterjedt, mindenki által ismert elnevezések mellett, mint Dunántúl, Partium, Kiskunság, olyan kevésbé ismert tájneveket találunk itt, mint Tövishát, Kutasföldre, Domság, Hetés. A földrajzi eligazodást egy mellékelt térképvázlat is segíti.

Juhász Dezső munkája nélkülözhetetlen a magyar néprajz és a történeti toponográfia tanulmányozói számára is.

O. G.

É. Kiss Sándor: „Értsd is a szót...!”

Nyelvművelő írások. Sebestyén Árpád bevezetőjével. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 314 l.

A kötetben Sebestyén Árpád bevezetője tekinti át É. Kiss Sándor (1914–1984) életpályáját és munkásságát. É. Kiss Sándor a debreceni egyetemen volt Csűry Bálint tanítványa, innen való nyelvész-képzettsége. Élete nagyobb részében nem tanárként, hanem mint oktatásügyi szakember dolgozott. Nyelvi, nyelvészeti és történeti,

művelődéstörténeti ismeretei tették jó nyelvművelővé. Sebestyén Árpád úgy látja, hogy É. Kiss Sándor a klasszikus magyar nyelvművelő tudós típusát testesítette meg. E megállapítást jól igazolják a posztumusz könyv írásai.

A gyűjtemény anyaga négy fejezetbe van rendezve. 1. Szó- és szólásmagyarázatok. Az ide sorolt dolgozatokat a tematikus egybetartozás mellett az is összefogja, hogy egy részük a hajdúhadházi földművelő nép életéből, nyelvhasználatából ered. Ez a táj ugyanis a szerző szűkebb hazája volt. Az egyes szólások (medvét fog, az én istenem tenne a villahajtóba) mellett a szántásnak-vetésnek, a kapálásnak-kaszálásnak, az egyes paraszti munkáknak a szókincséhez tartozó állandósult szókapcsolatait magyarázza a Csűry-iskola legjobb módszereire hagyatkozva.

Földrajzi nevekről, személynevekről szól a második fejezet, amelyben a Debrecen városnévtől egy 18. század legeleji hajdúhadházi városi tanácsi jegyzőkönyv névanyagának vizsgálatáig számos etimológiát, névmagyarázatot és művelődéstörténeti adalékot találhatunk.

A harmadik fejezet pedig már címében is ez utóbbi témakört jelzi: „A művelődéstörténet nyelvi emlékei”. Itt az arab és a francia művelődés némely nyelvi emléke (baldachin, damaszt, gamásni; batiszt, tüll) éppúgy helyet kap, mint a nosztalgia szó jelentésének kitépogatása.

Szintén változatos tárgyú írásokat közöl az utolsó rész, mely nyelvhelyességi kérdésekkel foglalkozik. Ezeknek az írásoknak is jobbára népéleti, néprajzi vonatkozása van (*asztag, ostorhegyes, ostornyeles*), s ugyanilyen megalapozásúak az újabb keletű jelenségeket tárgyaló írások is (*artézikút, folyóskút, „Ferenc császár nem jött be”*), persze ezekben az esetekben már az 1970 körüli idők magyar életének lassan történelmibe forduló nyelvhasználati jelenségei szerepelnek.

Közli a könyv – Nagy Lajos összeállításában – É. Kiss Sándor publikációinak listáját, és tartalmaz egy szó- és tárgymutatót, amely nagyon hasznos segítség a gazdag anyagban való eligazodáshoz.

Büky László

Kövesdi Péter–Szilágyi Márton: Egy nagykanizsai laktanya nyelve és folklórja.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1988. 138 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 38.)

A két szerző 1984–1985-ben teljesített katonai szolgálatot a nagykanizsai Dózsa-laktanyában. Ottani élményeik és tudatos megfigyeléseik alapján állították össze a könyv anyagát.

A munka első részében a laktanya folklórával foglalkoznak. Mint minden közösségben, itt is kialakulnak bizonyos szokások, amelyek részben hagyományozódnak, részben megújulnak. A bevonuló újoncoknak meg kell ismerkedniük az addigi hierarchiával, jogi státusokkal, értékrenddel, ez a beilleszkedés alapja. Ezeknek a szokásoknak gondos, aprólékos leírását adják, sokszor szemléletes ábrákkal magyarázva a tárgyakat, dolgokat.

A második rész foglalkozik a laktanya nyelvével. Általános áttekintés után gazdag anyagú szótár következik, amely mondókákat, rigmusokat, frazeológiai egységeket, megszokott szókapcsolatokat is tartalmaz külön-külön fejezetekben. A szótár maga félezernyi szócikkben sorolja föl a használatos szavakat, adja meg szófajukat, esetleg rendhagyó használatukat, s nem utolsó sorban jelentésüket. Valamennyi szava valódi vagy jelentésbeli csoportnyelvi szó, így nagyon fontos a pontos és aprólékos jelentésmegadás, amit példamondatok is alátámasztanak. Amikor szükséges, lehetséges, utalásokkal is élnek a szerzők. Sokszor hivatkoznak szakirodalomra, más szótárakra, de még kéziratos, csoportnyelvi, illetőleg argóbeli gyűjteményekre is.

Mind csoportnyelvi, társadalomnyelvészeti, mind néprajzi szempontból fontos, újszerű munka.

Hajdú Mihály

Magyar Névtani Dolgozatok 75–79. szám.

Szerkeszti Hajdú Mihály. Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1988.

Tóth János: Beregrákos (Rakosino) helynevei.

20 l., 1 térk.

A kárpátaljai magyar nemzetiség bemutatásával, a tájegység múltjának leírásával kezdődik a munka. Részletes képet kapunk a lakosság számáról, benne a magyarság arányszámáról különböző időszakokban. A településről csak igen szűkszavúan adja meg a legfontosabb információkat.

A dolgozat legfontosabb része a helynevek szótára, külön a bel- és külön a külterületi földrajzi nevéké. A névkezdő hangok betűrendjében sorolja föl az egyes neveket, mindegyiket lokalizálja a térképek egyikén, majd a névadás indítékait írja le. Az egyes szótárak végén az oda tartozó nevek rövid rendszerezését is megkapjuk.

Leletmentő, hasznos összeállítás.

Szathmáry József: Királyhalmec (Královsky Chlmec) és környéke helynevei.

183 l., 62 térk.

A bevezetés a szlovákiai Királyhalmecnek és a környező 26 településnek rövid történetét, a vidék névhasználatának szokásait, névismeretét foglalja össze nagyon tömören.

A nevek földolgozása, tipologizálása következik ezután. Először a külterületi 2322, majd a belterületi 1382 helynév rendszerét ismerteti a szerző igen vázlatosan, csak a típusok megemlítésével és az adatok felsorolásával. Külön fejezet foglalkozik a nevekben előforduló tájszavakkal és regionális átvételekkel.

A módszertani ismertetések, rövidítésjegyzék és az adatközlők felsorolása, meg az egyes településekre vonatkozó névtani statisztika után kezdődik az adattár.

Ez az országos helynévkutatás gyakorlata szerint a térképen északnyugatról délkelet felé haladva számozza a helyeket, s ezeknek a számoknak a sorrendjében adja az adatokat. Először a település nevére vonatkozó élő adatokat kapjuk hol?, honnan?, hová? kérdésekre válaszoló ragjaikkal, területnagyságukkal és lakosság számukkal együtt. Ezt követi a belterületi nevek felsorolása kiejtés szerinti leírásban. Külön fejezetben szerepel a külterületi helynévanyag hasonló módon. Valamennyi név után rövidítve közli a szerző a legfontosabb tudnivalókat: funkció, művelési ág, domborzat stb.

Az adattárat valamennyi névelemre kiterjedő mutató követi, végül gondosan megrajzolt térképek zárják a gazdag anyagú, igen tartalmas, forrásértékű könyvet.

Bura László: Szatmárnémeti (Satu Mare) utcanevei.

59 l.

A bevezetés a település múltját, a két korábbi város (Szatmár és Németi) egyesülését, a velük foglalkozó szakirodalmat mutatja be. Utána szól az utcanevek koráról, s egészen a XVI. századtól sorol föl adatokat folyamatosan a jelenkorig. Az utcanevek szerkezeti rendszerezése után az utótagok vizsgálata következik. Ebben megállapítja, hogy kétségtelenül itt is leggyakoribb az utca névelem, de elég sűrűn előfordul a köz és az oldal utótag is. Az előtagok osztályozása jelentéstani szempontú, s elég nagy a személynevek száma (22%). Viszonylag tekintélyes számú a helynevet tartalmazó előtag (17%), s elég kevés (7,34%) a motivált név, az utcában lévő épületről, intézményről kapott név.

Gazdag jegyzetapparátus után következik az adattár, amely betűrendben tartalmazza a neveket, felsorolja előfordulási évszámaikat, részletes leírást közöl fekvésükről, alakjukról, s ha van rá mód, a név történetéről.

Igen jelentős, forrásértékű munka.

Csáky Károly: Ipolyfödemes (Ipelské Úľány) személynevei.

85 l.

Nyugat-Szlovákia kis falujának határa szomszédos Magyarországgal, lakóinak száma sohasem érte el a félezetet. A XIII. század óta említik az oklevelek. A tatárok, majd a törökök pusztították el, de régi lakóinak egy része megmaradván, újból felépítették a falut. Román stílusú templomának egy falmaradványa máig megvan.

A dolgozat első fejezete a családnevekkel foglalkozik. Bemutatja a leggyakoribb neveket, a régieket, a jellemzőket, majd betűrendes sorrendet ad. A nevek mellett itt is szerepel a nevet viselő családok, személyek, helybeliek, beköltözöttek száma és a megterhelési mutató. Külön számsor mutatja, hogy hány asszony vette fel a férje nevét. A gyakorisági mutató csak a személyek számát, arányszámát közli, s azt is megadja, hány magányos személy viseli a nevet. Végül arra utal, hogy beköltöző vagy helybeli a név viselője.

Az anyakönyvekben való családnév-előfordulásokról külön fejezet tájékoztat. A kihalt nevek és a feleségként jött nők családnéveinek tárgyalása is külön-külön

fejezetet kapott. A község neveit egybeveti a szerző a szomszédos Kelenye neveivel, s az egyezések és eltérések szemléletes bemutatása külön értéke a munkának. Végül a családnevek jelentéstani rendszerezését kapjuk az első rész végén.

A második rész a ragadványnevekkel foglalkozik. A rövid bevezetés után betűrendes adattár ismerteti a teljes névanyagot azok magyarázataival, a nevek viselőinek pontos megnevezésével, azonosításával. Az egyes családnevekhez tartozó ragadványnevek felsorolása, majd a nevek öröklődésének bemutatása következik. Végül itt is egybevetést kapunk Ipolyfödemes és Kelenye ragadványnév-állományáról.

A keresztnéveket a viselők kora szerint két csoportba osztja a szerző: az 1945 előtt és az utána születettekre. A betűrendes bemutatás után gyakoriság szerinti felsorolás következik, majd a név első megjelenésének, illetőleg följegyzéseinek éveit kapjuk. Mindkét nem esetében hasonló a keresztnévek feltárása.

Sokoldalú, részletes és teljes bemutatása egy magyarlakta település személynévanyagának.

Jankus Gyula: Az érsekújvári járás keleti részének helynevei.

158 l., 13 térk.

A bevezetőben a szerző bemutatja azt a 13 települést, amelynek helynévanyagát összegyűjtötte. Beszél a gyűjtés módszereiről, felsorolja az adatközlők nevét, s módszertani megjegyzéseket is közöl. Az egyes községek történetét külön-külön fejezetben kapjuk meg tömör, egy-másfél lapnyi terjedelmű összefoglalásban.

Az egyes települések helynevei községenként, betűrendben vannak felsorolva. Mindegyik névnél megkapjuk a nyelvjárási ejtést, azonosító számot, ha van, a hivatalos nevet, a domborzati viszonyokat, művelési ágat, az adatközlő(k) jelét, funkcióját, a névmagyarázatot és esetleges egyéb tudnivalókat (a parcellázás idejét, iratszámát, régészeti leleteket, szakirodalmat stb.). A megközelítően ezer névadat mind magyar, mind szlovák névtani szempontból fontos és forrásértékű.

A községek helyhatározóragos alakjai után irodalomjegyzék, majd a nevek mutatója következik. Ebben a mutatóban csak az első elemek szerint szerepelnek a névadatok. A bel- és külterületi térképek zárják a kötetet.

H. M.

A magyar nyelv rétegződése.

Szerkesztette Kiss Jenő és Szűts László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 1071 l.

A kiadvány a Szombathelyen 1983 augusztusában a magyar nyelvészek kongresszusán tartott, százhusznál több előadás anyagát tartalmazza. A kongresszus központi témája a magyar nyelv rétegződése volt. Általában vízszintes és függőleges tagolódás alapján szokás a nyelvrétegeket megkülönböztetni. Előbbihez a nyelvjárási (területi), utóbbihoz a csoportnyelvi változatok tartoznak (rétegnyelvek, zsargon, s jobbára ezek szókinccse).

A kongresszus bevezető előadásában Benkő Loránd *Irodalmi nyelv – köznyelv* című előadásában mutatott rá, hogy a két fő nyelvi réteg elkülönítésében nagy a szemléleti, a kategorizálódási és a terminológiai zűrzavar. Számos szempont segíthetne a problémák tisztázásában, a hangzó és az írott közlés különbözőségének szem előtt tartása, a normalizáltság tisztázása, a szépirodalmi nyelvhasználat jellemzőinek figyelembe vétele. Hozzászólásában Balázs János hangsúlyozta a közös nyelvi eszmény és ennek nemzeti és művelődési jelentőségét. Rámutatott a nyelvi igénytelenség csüggesztő jeleire közéletünkben és az oktatás különböző szintjein.

Imre Samu a területi nyelvváltozatokról értekezett: áttekintette a nyelvváltozatokra irányuló kutatások kérdéseit. A plenáris ülés harmadik előadója, Grétsy László *A szaknyelvek és a csoportnyelvek jelentősége napjainkban* című előadása a nyelvrétegek mibenlétével, belső tagolódásával, egymáshoz és a többi nyelvváltozathoz való viszonyának vázolásával foglalkozott. E tárgykör további részletezését Sebestyén Árpád és Pusztai István végezte.

Az együttes ülés után a kongresszus napjai szekcióülésekkel folytatódtak. Az itt elhangzott előadások témagazdagsága ehelyütt aligha érzékeltethető. Természetesen számos előadás tért ki a nyelvjárások jelenségeire (Guttman Miklós: *A tájszókészlet aktivitása Lendva-vidéken*, Hajdú Mihály: *A XVI. századi nyelvjárások néhány kérdéséhez*, Kiss Jenő: *A nyelvjárási frazeológiai egységek vizsgálatáról*, Penavin Olga: *A szlavóniai nyelvatlász tanulmányai*). Több előadás (Molnár Zoltán Miklós, Rot Sándor, Várkonyi Imre) hangzott el a regionális nyelvekről, valamint a gyermek- és ifjúsági nyelvről. Jónéhány előadó választotta a szaknyelvek vizsgálatát (Bánhidi Zoltán: *Köznyelvünk és sportnyelvünk kapcsolata*, Hell György: *A szaknyelvi rétegek szintaktikai jellegzetességei a kommunikatív feladat szempontjából*, Elekfi László: *A szaknyelvi szókincs nemzetközi rétegéről*).

Nyelvtörténeti jellegű kutatásokról szólt egyebek között Büky Béla (*A legősibb nyelvi rétegekre visszanyúló orvosi szavaink*) és Dienes Erzsébet (*A művészi prózai nyelv néhány sajátossága az Érdy-kódexben*).

Nem hiányoztak a névtani előadások sem, a készülő XVIII. századi Zalai Személynévtár családneveinek nyelvjárástörténeti hasznosításáról Ördög Ferenc, a romániai magyar keresztnévadás területi és társadalmi rétegződéséről B. Gergely Piroska adott elő. A szépirodalmi nyelvhasználattal és a stílus kérdéseivel is többen foglalkoztak, így Füredi Mihály (*A mai magyar széppróza statisztikai vizsgálata*), J. Soltész Katalin (*Az úgynevezett „iparosnyelv” az irodalomban*) és Szabó Zoltán (*A stílusrétegződés vizsgálatáról*).

A kongresszust berekesztő előadásában Benkő Loránd helyesnek ítélte a tanácskozássra kiválasztott témakört, mert az alkalmas volt az ember és a nyelv, a társadalom és a nyelv kapcsolatainak vizsgálatára. Ígéretesnek tartotta a fiatal nyelvésznemzedék jelenlétének arányát, előadásai magas színvonalát. A külföldi résztvevőket képviselve Klara Majtyinszkaja méltatta a sikeres nyelvésztalálkozót.

Magyar Személynévi Adattárak. 81–88. szám.

Szerkeszti Hajdú Mihály. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége, Budapest, 1988.

Sinkovits Ferenc: Csantavér ragadványnevei.

85 l.

A ragadványnevek általános kérdéseinek érintése után a nevek életéről ír részletesebben a szerző. Beszél terjedésükről, öröklődésükről, a név keletkezésének okairól stb. Az egyéni és családi ragadványnevek különválasztása, a többszörös ragadványnévadás, a hivatalos nevekkel való kapcsolat, az anyagi nevek tárgyalása után tér rá a település neveinek részletes bemutatására.

Először betűrendes fölsorolásban kapjuk a ragadványneveket a hozzájuk tartozó családnevekkel, a családok számával együtt. A régi és az újabb keletű nevek külön-külön fölsorolást kaptak, s a régebbi nevekkel külön fejezet is foglalkozik. Az újbóli betűrendes fölsorolásban a nevek eredetének magyarázatát, a névadás indítékainak, okainak megadását kapjuk. A bizonytalan magyarázatú és a magyarázat nélküli nevek önálló csoportot alkotnak. Az indítékok szerinti csoportosítások adják a ragadványnevek rendszerét, s ez a munka legkidolgozottabb fejezete. Mutató és az adatközlők felsorolása zárja a kötetet.

Tar Csilla: Zamárdi és Szántód keresztnévei, 1785–1950.

46 l.

A két település bemutatása és rövid történeti ismertetése után a nevek nemenkénti és időszakonkénti gyakorisági listája következik községenként. Az egyes időszakok: 1785–1809, 1810–1834, 1835–1859, 1860–1884, 1885–1895, 1896–1919, 1920–1944, 1945–1950. Valamennyi korszakhatár a névadásra hatást gyakorló történeti vagy művelődéstörténeti időpontokhoz kapcsolódik.

A gyakorisági sorrendekben a nevek előfordulási számát és arányszámát (százalékát) is megkapjuk, valamennyi, az egyszer előforduló nevet is megemlíti a szerző.

A munka második része az egyes nevek korszakonkénti megterheltségét mutatja. Így az egyes nevek divatjának, gyakoriságának változásairól is szemléletes, színes képet kapunk. Mindkét település esetében ugyanezekkel a bemutatási módszerekkel találkozunk. A befejező rész röviden összefoglalja a tanulságokat, elemzi a táblázatokat, névsorrendeket, s összevetést tesz a két település névhasználatára között.

Bura László: Mezőpetri ragadványnevei.

24 l.

A település rövid bemutatása után a családnevek gyakorisági listáját kapjuk első helyen. Jelentős a német eredetű nevek nagy száma és megterheltsége, amit természetesen magyaráz a sváb telepítés, majd a későbbi elmagyarosodás. A családnevek mellett a gyűjtés (1957–1958) idején élt keresztneveket sorolja föl a szerző: 49

férfi- és 45 női nevet használtak ekkor a falu lakói. Néhány német hatást mutató név kivételével valamennyi magyar keresztnév.

A ragadványneveket indítékaik rendszerében sorolja föl a munka, valamennyit összegzi, majd később magyarázza is és földolgozza az adatokat. A családnévi eredetű nevek mellett nagyon sok (20) a foglalkozásra utaló nevek száma. Az utolsó rész a ragadványnevek betürendes adattára, ahol a nevek magyarázata, etimológiája, viselőinek hivatalos neve is szerepel.

Papp Kornél: Bajánsenye és Kerkáskápolna keresztnévei, 1805–1970.
44 l.

Az Őrség két falujának bemutatásával kezdődik a munka, majd a korszakhatárokat ismerteti a szerző: 1805–1830, 1831–1850, 1851–1870, 1871–1890, 1891–1910, 1911–1930, 1931–1950, 1951–1970. Összesen 3385 megkeresztelt személy névadatait tartalmazza a kötet a református születési anyakönyvek adatai alapján.

A nevek gyakorisági sorrendjeit két összeírás adatai előzik meg: 1595-ből és 1720-ból. Ezen összeírások férfineveit is gyakorisági sorrendben közli a szerző. A vizsgált időszakban nemenként különválasztva találjuk a neveket, megterhelésük sorrendjében a neveket viselők számainak és arányszámainak megadásával. Minden név mellett az előző időszakban elfoglalt gyakorisági sorrend és arányszám is bemutatást kap. A nemenkénti névgyakorisági sorrendek után a nevek egyes időszakokban való gyakoriságának összefoglaló táblázatát kapjuk nagyon szemléletesen és áttekinthetően. A kötet végén az egyes nevek első és utolsó előfordulási évszámait találhatók.

Radányi Ágnes: Vasszentmihály keresztnévei, 1726–1950.
32 l.

A község történetének rövid bemutatása után a katolikus egyház születési anyakönyvei alapján közli a szerző a keresztnéveket az alábbi korszakolás szerint: 1726–1750, 1751–1775, 1776–1800, 1801–1825, 1826–1850, 1851–1875, 1876–1900, 1901–1925, 1926–1950.

A férfi- és nőneveket egymással párhuzamosan találjuk a névgyakorisági táblázatokban, a főnti korszakok szerinti csoportosításban. Az abszolút előfordulási számok mellett a megterhelési arányszámok is ott állnak. A kilenc korszak összes adatát nevenként összevonta a szerző egy hasonló táblázatban, majd az egyes nevek első előfordulásairól készített bemutatást a korszak számának megadásával.

A munka második része az egyes nevek korszakonkénti gyakoriságát szemlélteti világosan és áttekinthetően. A második keresztnévvel is foglalkozik a szerző, jóllehet ezek száma eleinte nagyon kevés, csak 1900-tól szaporodik meg kissé, de ekkor már harmadik és negyedik keresztnévvel is találkozunk.

Jankus Gyula: Kéménd (Kamenin) család- és ragadványnevei.

40 l.

A község részletes leírását követően megismerjük az anyaggyűjtés és földolgozás módszereit, nehézségeit. Az adatközlők bemutatásával, az adattár használatára vonatkozó tájékoztatóval ér véget a bevezetés.

Első helyen a családnevek betűrendes felsorolása áll előfordulási időszakaikkal, számadataikkal, a hozzájuk tartozó ragadványnévvel vagy ragadványnevekkel. A nevek jelentéstani csoportosításával zárul ez a rész.

A második rész a ragadványneveket tartalmazza az előzőhöz hasonló formában. A betűrendes adattárban a nevek nyelvjárási ejtése is megtalálható a név eredetének magyarázatával, az adatközlőre való utalással, a viselő hivatalos nevével együtt. Ezeknek a neveknek jelentéstani tipológiája zárja a fejezetet.

Büki Szabó József: Bük környékének ragadványnevei.

108 l.

A környék településeinek történetét felvázolván a keresztnévek vázlatos ismertetése következik Bük és Csepreg község három időszakában: 1896–1901, 1932–1937, 1961–1966.

A ragadványnevek kialakulásáról, keletkezéséről szóló rövid beszámoló után az alábbi települések ragadványneveinek adattárát olvashatjuk keletkezésük szerinti fölosztásban: Bük, Csepreg, Gyalóka, Répcevis, Szakony, Zsira. Valamennyi névadatot gazdag magyarázat teszi értékessé, amely nemcsak a név keletkezésére, jelentésére tér ki, hanem használatáról, alakváltozatairól is tájékoztat, s néha népnyelvi idézetek is színesítik a magyarázatokat.

Misi Tünde–Mádi Judit: Abasár ragadványnevei.

41 l.

A község históriájának ismertetése után írnak a szerzők anyaggyűjtési módszereikről, teljességre való törekvésükről, mely szerint valamennyi családnak minden egyes családtagját számbavették, összesen 3393 személyt, s megállapították, hogy 1311 nem visel ragadványnevet. Itt írnak a névviselőnek a névhez való viszonyáról is.

A következőkben a lakóházak szerint (megadva az utcát és a házsámot) mutatják be a ragadványneveket, családneveket, azt, hogy hányan viselik a nevet, s egy részükhöz magyarázatokat is fűznek a ragadványnevek eredetéről. Ezt az adattárt követi a ragadványnévvel nem rendelkező családnevek betűrendes felsorolása, majd hasonlóképp a ragadványneves családnevek. Végül a ragadványnevek felsorolása zárja a kötetet.

H. M.

A metaforikus jelentések belső rétegződése.

ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, Budapest, 1988. 229 l. (A „Nyelvi mozgásformák dialektikája” kutatócsoport munkái 7.)

A tanulmánygyűjtemény az ELTE Bölcsészettudományi Karának Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékén készült egy, a Zsilka János professzor vezetésével dolgozó kutatócsoport munkája kiadványainak részeként. Annak az 1982-ben útjára bocsátott sorozatnak a hetedik kötete, amely a *Magyar Nyelv Értelmező Szótára* gazdag anyagára támaszkodva többjelentésű igék jelentésszerkezetét tárja fel.

E tanszéki kutatás azt célozza, hogy – Zsilka János dialektikus nyelvelmélete alapján, az általa kidolgozott elemző módszert követve – a magyar igék egyre bővülő körének a szintaxis és a szemantika egységében történő elemzésével a magyar nyelv (s rajta keresztül általában a természetes nyelvek) egyre több rendszerszerű összefüggését hozza felszínre. Az egyes kötetek egymásra épülnek: a sorozat újabb darabjai tágabb összefüggések közé állítják, s egyúttal el is mélyítik az előző kötetekben elemzett nyelvi anyag felvetette problémákat.

Jelen munka elsősorban a sorozat első két kötetében (*Jelentéselemzések – a dictum körében*, Bp., 1982; *Jelentéselemzések – a modalitás köréből*, Bp., 1983) kifejtett gondolatokat viszi tovább: az igék tulajdonképpeni, metaforikus és hipotetikus jelentéseinek egymáshoz való viszonyát pontosítja, illetőleg a metaforikus jelentések belső rétegződését tárja fel.

A korábbi elemzések ugyanis nem számolnak azzal, hogy a metaforikus jelentések maguk is dimenzionálódnak. Különböző rétegeik mutathatók ki, s ez a rétegződés hatással van a tulajdonképpeni és a hipotetikus jelentésre egyaránt: a metaforizálódás folyamatában, a különböző metaforikus szintek kibomlásával párhuzamosan dimenzionálódik a tulajdonképpeni és a hipotetikus jelentés is. A tulajdonképpeni jelentés komponensei e folyamaton belül egyre általánosabb formában szabadulnak fel, s áthatják az illető ige egész jelentésszerkezetét. Az igei jelentések egységét biztosító kettős, ellentett mozgásokról (tulajdonképpeni – metaforikus—hipotetikus és hipotetikus—metaforikus – tulajdonképpeni) a korábbi eredményekhez képest pontosabb, s egyúttal mélyebb képet kapunk.

A kötet Zsilka János bevezető tanulmányát és hat munkatársa: Járai Csongor, Kelemen Sándor, Ladányi Mária, Lindner Márta, Oravecz Barna és Spannrafft Marcellin dolgozatait tartamazza. A választott igék (*emészt, téved, szór, gyúr, tör, nyír, nyúz* és *fej*) elemzései azt mutatják, hogy bár mindegyik ige jelentésszerkezete principiálisan azonos felépítésű, sajátosan el is térnek egymástól. Mindegyik ige alkalmas arra, hogy elemzése nyomán újabb összefüggésekre derüljön fény; új megoldásra váró kérdés merüljön fel. Így a kutatócsoport tagjai munka közben a vizsgálat módszerét is új mozzanatokkal gazdagíthatják.

A szerzők a felismert összefüggéseket az összefüggések sajátos természetének megfelelően ábrázolják is. Az ábrák eszközei a szövegben kifejtett gondolatok jobb megértésének.

A tanulmánykötet értékes hozzájárulás a metaforák természetével, a metaforizálódás mikéntjével foglalkozó gazdag hazai és külföldi irodalomhoz.

Horváth Katalin

Néprnyelvkutatás és iskola.

A néprnyelvkutató szakkörvezetők országos tanácskozása. Nagykanizsa, 1987. május 30–31. Szerkesztette Ördög Ferenc. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1988. 42 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 184.)

„Amióta a magyar népi hagyományokkal, a magyarság életmódjával, művelődésével, nyelvvel foglalkoznak, vagyis immár másfél század óta, sokat emlegetik Zala megyét és Göcsejt mint a régi népi hagyományok leghívebb őrzőjét, továbbá a göcseji nyelvjárást mint a magyar nyelv egyik igen érdekes régi változatát. A régi göcseji és általában a zalai nyelvjárás, amit az öregek ma is beszélnek, olyan, mint egy élő nyelvmélek, szinte annyi és olyan értékű anyagot nyújt a nyelvtörténeti kutatások számára, mint akár egy-egy kódex.”

Ilyen előzmények után aligha véletlen, hogy épp Nagykanizsán rendezték meg a néprnyelvkutató szakkörvezetők országos tanácskozását, melynek időszerű előadásait tartalmazza a kötet.

Hajdú Mihály *A nyelvjárások helyzete és változásai* című előadásában elsőként a nyelvjárási gyűjtés leletmentő fontosságát érzékeltette, utalt a nyelvjárások pusztulását hirdető nézetekre, s emlékeztetett Bárczi Géza megállapítására, miszerint nyelvjárások mindaddig lesznek, ameddig lesz magyar nyelv, s a nyelvjárások kutatására, dialektológusokra is ugyanaddig szüksége lesz a magyar nyelvtudománynak. Felvázolta a nyelvjárások jelenlegi állapotát, használatuk mértékét és milyenségét, hogy levonhassa a következtetést a változások irányát illetően. Felhívta a figyelmet a leíró szókincskutatás fontosságára és vizsgálatra érdemes főbb témaköreire: a tulajdonnevekre, a közszavakra, köztük a szaknyelvekre, a diák- és sportnyelvre és az argóra.

Rónai Béla, aki több évtizede foglalkozik nyelvjárástannal, néprajzzal és ugyanannyi ideje vezet e témakörben tudományos diákkört, *A néprnyelvkutatás és az urbanizáció* címmel tartott előadást, melyben arra hívta fel a figyelmet, hogy a hagyományos dialektológia már a múlté. Eredmények eléréséhez gyökeresen meg kell változtatni a kutatás szemléletmódját és módszereit, s az új módszerek eredményességét terepmunkán gyűjtött tapasztalatainak bemutatásával illusztrálta.

Pesti János *A néprnyelvkutató (dialektológiai, névtani) speciális kollégiumok helyzete a JPTE Tanárképző Karán* című előadásában e szakkollégiumok gondjait, eredményeit vázolta fel. Részletes kérdőíven mérte fel I. éves hallgatói nyelvészeti irányultságát, így sikerült ismét felkeltenie a huzamos ideje tapasztalt megcsappant érdeklődést a néprnyelv, a nyelvjárások iránt.

Farkas Ferenc *A dülő a Jászországban* című előadásában bemutatta, hogy a dülő szó egyetlen alakváltozata sem esik egybe a köznyelvi normával, s hogy az egykori dülők nyomait ma már nem könnyű meglelnie annak sem, aki valaha rajtuk járt.

Varga József *Néprnyelv kutatás Szlovénia magyarlakta falvaiban* című írása a Szlovéniában élő, mintegy tízezer lelket számláló magyar etnikai csoport nyelvének kutatását vázolta fel, áttekintve az elődök munkáját, pl. Ördög Ferencét, aki összegyűjtötte és feldolgozta a jugoszláviai Hetés falvainak teljes személynévanyagát, Penavin Olgáét, aki többször végzett nyelvi, nyelvjárási gyűjtőmunkát a murántúli magyar falvakban, s eredményeit számos kiadványban közre is adta. Folyamatos a murántúli földrajzi nevek gyűjtése és feldolgozása, s több nyelvész is vizsgálta a kontrasztivitást és az idegen nyelvi hatások jelenlegi állapotát és terjedését.

Gondolatok a néprnyelv kutató szakkörök és speciális kollégiumok további programjához címmel Ördög Ferenc témafelvetésében tekinthetők át a legfontosabb tárgykörök: az állatnevek gyűjtését ki kell terjeszteni az egész országra, meg kell kezdeni az eddig megjelent földrajzinév-kötetek onomato-dialektológiai feldolgozását. E módszernek ki kell terjednie a személy- és intézménynevekre is.

Figyelemre méltó Hajas Andreának a kötet függelékében olvasható összeállítása a nagykanizsai honismereti kör 25 évéről. A szerző különösen az 1962-es évet emelte ki, ekkor kapcsolódott be a kör a Zala megyei földrajzinév-gyűjtésbe, s hangsúlyozta, hogy a körben a „legnagyobb megtartó erő az önálló kutatómunka semmi mással nem pótolható intellektuális élménye volt”.

Vitányi Borbála

Penavin Olga: Bácskai magyar nyelvjárási atlasz.

Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1988. 164 l.

A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza (1966), *A jugoszláviai Baranya tájnyelvi atlasza* (1969), *A jugoszláviai székelytelepek nyelvatlása* (1978), *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz* (1984) után az elismert dialektológus szerző mintegy hiányt pótló munkája ez a kötet. A terület magyarlakta, illetve egyes lakosságú községeinek magyar tájnyelvi sajátosságait összegző munka három nagy fejezetében elsőként az anyaggyűjtés módszereit ismerteti, ezt követi az anyag bemutatása, majd a térképek adatainak tanulságait összegzi.

Az előszónak is tekinthető első fejezetben az egynyelvű, majd két- vagy többnyelvű települések lakosságának nyelvi rétegződését elemzi, hangsúlyozva, hogy milyen fontos feladat hárul az idős emberekre a magyar nyelv tájnyelvi változatának megőrzésében. A nyelvet működésében igyekszik bemutatni, ezért a kutatópontokat is úgy jelölte ki, hogy minden kor- és társadalmi csoport is képviseltesse magát, különös gondot fordítva az adatszolgáltatók kiválasztására. A megkérdezettek között minden korcsoport szerepel, így az adatok nyelvünk változásának kb. száz évnyi periódusát tükrözik. A térképek a Duna és a Tisza által határolt 39 kutatópontról gyűjtött adatokat reprezentálják. A mintegy kétszáz kérdés az általános, összehasonlításra alkalmas adatokon kívül tartalmaz a Bácskára, Bácska speciális nyelvi jelenségeire utalókat is.

A szerző a nyelvi jelenségek jobb megértéséért a XVI. századtól ismerteti az akkori Dél-Magyarország történetét, majd a XVII. századtól a bácskai telepítések eseményeit.

A könyvben 195 térképlap és ugyanannyi lejegyzett szó olvasható. A legnagyobb részben fonetikai jellegű térképlapokon a középzárt *e* hang megléte, a csökkenő tendenciájú *i*-zés, a magánhangzók hangsúlyos szótagban való megnyúlása, a szóleleji mássalhangzó torlódás feloldása, a nem teljes fokú *ö*-zés, a magánhangzók illeszkedésének élő folyamata, az *é, í, ú* megrövidülése, a zártabbá váló *o, ó, ő, ő,* a palatalizáció jelensége jól megfigyelhető. A térképek néhány megőrzött régi sajátsgot is elárulnak: a kupuszinai *ü > i, ő > e* még élő valóság, a diftongus csak szórványosan hallatszik, a nazális mássalhangzók csak helyenként kerülnek elő.

A bemutatott szavak jelentésstanilag is fontos kategóriákat alkotnak. Első helyen az emberekkel kapcsolatos szavak állnak (foglalkozásokra, testrészekre, rokonsági fokokra, cselekvésekre, táplálkozásra, ruházkodásra utalók), ezeket az ember környezetére utalók követik (a ház részei és eszközei, az állattartás és növénytermesztés szavai). Utoljára maradtak a toldalékos alakokat, a napok neveit, a névmásokat, határozószókat bemutató nyelvtani térképek.

Penavin Olga adatbeírásos atlaszának lapjain az adat előfordulási helyét szám jelzi (melynek feloldása a könyv elején olvasható), s mellette vagy alatta a hangtani alakok sorakoznak nagyolt fonetikai átírással. A térképlapokon a címszó magyar és szerbhorvát irodalmi nyelven szerepel. A térképlapok alján a megjegyzések rovatába kerülnek a használatra, jelentésre vonatkozó utalások, az, ha egyes helyeken más jelentésű, formájú stb. a vizsgált szó.

A nagyjelentőségű kötet külön értéke a Bácska nyelvéről írott tanulmány, mely rövid nyelvjárástörténeti és nyelvtörténeti áttekintés után 75 pontba foglalja a nyelvi kortörténeti dokumentum, a pusztulóban lévő bácskai magyar nyelvjárás fontosabb ismérveit.

Vitányi Borbála

Péntek János: Teremtő nyelv.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1988. 247 l.

A könyv témája a nyelv és nem valamelyik nyelv konkrét használata, úgy is mondhatnánk, hogy a kötet a nyelvről szóló elméleti tudnivalók foglalata, amelynek példaanyaga zömmel a magyar nyelvre vonatkozik.

Kiindulópontja a legújabb felfogásoknak megfelelően a közlési folyamat és a nyelv közlési funkciói. Ennek felvázolása során a szerző szót ejt a tény- és ismeretközlésről, valamint az érzelemkifejezésről, aminek taglalása a stilisztikai szerep kifejtésében csúcsosodik ki. Ezt követi a nyelv jelszerűségéről, továbbá a nyelvi szintekről és egységekről (szöveg, mondat, szintagma, lexéma, morféma, fonéma), valamint a nyelv viszonyrendszeréről (a szintaktikai és paradigmaticus szintről) szóló három fejezet. Tanulságos részleteket olvashatunk a Jelentés és érték című fejezet-

ben: a jelentés fogalma, a tulajdonnevek jelentése, jelentés és érték (alaki, jelölési, szófaji, helyi és stíliserő). A két ezután következő fejezet a 'bevezetés' jellegű kézikönyvek sajátos témáit tartalmazza (Gondolkodás és nyelv; Társadalom és nyelv), de a szerző itt is tud újat, illetőleg sajátosat adni: a nyelv mint cselekvés és még inkább a beszélési szokások (az etnolingvisztika vagy más műszóval az antropológiai nyelvészet kérdései), itt beszél többek között a magyar paraszti önéletírásokról, valamint Tamási Áron és Sütő András gyermekkori nyelvi emlékeiről. Ezek után három történeti tartalmú fejezetet olvashatunk: A nyelv eredete, Az írás (az írás kialakulása és fejlődése), A változó nyelv (többek között a nyelvi változások okai és következményei). Ezután A nyelv sokfélesége címen egyrészt a nyelvcsaládokról, nyelvtípusokról, másrészt pedig a nyelvváltozatok közül a nyelvjárásokról beszél. Végül sokatmondó témája még az alkotó, teremtő nyelv, a szabályokat változtató, az újat létrehozó kreativitás. Mindez egyfajta összegzés, hisz – mint a szerző állítja – könyvében inkább azt szerette volna megvilágítani, „hogyan a kreatív nyelv, a teremtő nyelv jelentősége messze túlmutat a beszélő egyén szubjektivitásán, a beszédaktus elröppenő pillanatnyiságán”, kevésbé a másik lehetőséget, a nyelv „úttalan tájainak” a bejárását.

A szerző érdekes fejtegetéseivel, jól megválasztott példáival célkitűzésének megfelelően meg tudta ragadni és olvasóinak bemutatni a nyelvnek mélyen a felszín alatt tanulmányozható lényegét.

Szabó Zoltán

Rácz Sándor: *Dobozi tájszavak.*

ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke–MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1988. 47 l.

A nyelvjárások iránti érdeklődés mint a nemzeti hagyományok közkinccsételének egyik eszköze már a reformkor óta a figyelem középpontjában áll. A Magyar Nyelvőr és a Magyar Nyelv című folyóiratok első számaiktól kezdve teret adtak a tájszóközléseknek. A Szinyei József szerkesztésében 1893–1901 között megjelent *Magyar Tájszótár* nagyjából 1890-ig dolgozza fel az addig közzétett, kéziratban hozzáférhető tájszavakat. Folytatása, az *Új Magyar Tájszótár* – mely századunk nyelvjárási enciklopédiája – 1960-ig rögzíti népünk paraszti rétegének szóhasználatát, kultúráját. A napjainkban megjelenő tájszótárak az egy-egy tájegységet felölelők, pl: *Az ipolymenti palóc tájszótár* (Bp., 1987), *Székely nyelvöldrajzi szótár* (Bp., 1987), vagy önálló települések anyagát magukba foglalók: *Mihályi tájszótár* (Bp., 1979), *Földeák és környéke tájszótára* (Bp., 1984) Bárczi Géza szavait igazolják: „Gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni! Megragadni a pusztulót, megmenteni a veszendőt, feltárni a jelent, melyben a múlt és jövő ölelkezik”.

Rácz Sándor *Dobozi tájszavak* című munkája talán egy újabb nagyszabású dialektológiai vállalkozás előzményének tekinthető. A szerző 1966-tól több éven át tanított a faluban s elkerülését követően is visszatért a helybeliekhez, hogy korábbi

gyűjtését még teljesebbé tegye. Elsősorban növénytermesztési és állattenyésztési szakvakat jegyzett fel, melyek „nagy részét már nem használják, s följegyzésük az utolsó pillanatban történt”. Bevezetésében e Békés megyei község rövid történetét tekinti át, majd a tájszógyűjtemény közlési elveit veszi számba. Érdekes, hogy sok esetben vesz fel címszónak frazeológiai egységet. A dobozi szójegyzék 583 szócikket ad közre. Közülük nem hiányozhatnak a szerző névtanos előgyakorlatának bizonyítékai, a földrajzi nevek: *Döglött-Körös*, *Kaladon*, *Sánc*. A néprajzos gyűjtő érdeklődését nem kerülhették el pl. a kenyérsütéssel kapcsolatos tájszavak, lásd a *cipó*, *sütő*, *szakajtó* szócsaládját és a hozzájuk fűzött kiegészítéseket, a gyakori használati eszközök felsorolása: *félvékás* '15 l. úrtartalmú faedény', *macskaszerpenyő* 'az edény nyel egybeépült, három lábú serpenyő, melyben szabad tűzön sütöttek, főztek', *szapulódézsza* 'mosogatáshoz használt faedény'; a kenyérsütést kísérő tevékenységek megnevezése: *betaszít* 'tűzrevalót vagy kenyeret a kemencébe betol', *formázás* 'kenyérszakajtás', *fölkel* 'a kenyértészta szépen megkel', *odasimogat* 'kenyérsütéshez a kenyértésztahoz kaparékot (vakarcsot) hozzátesz', *rötyög* 'a kenyértészta szépen megkel, sütésre kész'. A Holt-Körös-ág közelsége kedvezett a halászatnak és a vízi szállításnak, pl.: *kétköz* '4-5 méteres halászhaló, melyet két ember húz', *lábfa* 'a Körösön lecsúsztatott szálfá'.

Az emberi tulajdonságok közül a pozitív tartalmúakat alig-alig, a negatívakat gyakrabban szerepelteti: *pecés* 'precíz', *kalabula* 'magát eleresztő, rendetlenkedő', *kótyafitye* 'kelekótya, széllebélelt', *szóhajtó* 'pletykás'.

A lelkes helytörténész gyűjtő a faluközösség közigazgatási múltját is fellillantja.

A bemutatott tájszavak nagyobb része egyjelentésű. Kevés kivételtől eltekintve egy vagy több példamondatot is olvashatunk a szó használati körével kapcsolatosan.

Rác Sándor dobozi szógyűjteménye példát adhat mindazoknak, akiknek életéhez a sokszínű vidék ismerete, az ott lakó emberek megszólaltatásának igénye és a szülőföld szeretete egyaránt hozzátartozik.

Vitányi Borbála

Simor-kódex–Krisztina-legenda.

A bevezetést és a jegyzeteket írta: Vekerdy Lilla. Készült az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1988. 149 l. (Régi Magyar Kódexek 6–7.)

A kulturális emlékeink feltárása és kiadása program keretében az ELTE nyelvtörténeti és nyelvjárástani tanszékén készülő régi magyar nyelvemlékeink, kódexeink hasonmás és – az olvasást-értelmezést megkönnyítő – betűhív kiadása egyben menti, másrészt szélesebb körben hozzáférhetővé teszi végre e szövegeket – százegynehány évvel első megjelenésük után. Sajnos, a vállalkozás értékéhez és jelentőségéhez mérten igen szerény kiállításban.

1988 gazdag éve volt régi magyar kódexeink kiadásának: négy szöveg is napvilágot látott. Közéjük tartozik a XVI. század elejéről, kb. 1508-ból származó, elől-

hátral csonka Simor-kódex. A mindössze hét levélnyi Ferenc-legenda-töredék Simor János „esztergomi érsekmegyei titoknok” adományaként 1848-ban került az OSZK állományába.

A kéziraton ugyanannak a kéznek vonásai ismerhetők fel – ferences műhelyben dolgozott, s a klarisszák számára másolt –, amely a Nádor- és a Nagyszombati-kódexet is másolta, s a Debreceni-kódexben is szerepel kézjegye.

A kódex feltehetőleg az Óbudán élt klarisszák lelki épülésére szolgált, s az ő menekülésükkor kerülhetett Pozsonyba. Teljes példányáról másolat is készült, a Virginia-kódexszel, s a Jókai-kódexszel is mutat párhuzamos szöveghelyeket.

Ugyanezen kötet második darabja a *Krisztina-legenda*, mely Szent Krisztina élettörténetét dolgozza fel, ugyancsak a XVI. század elejéről. Szintén az OSZK tulajdonában van, ahoova a könyv- és régiséggyűjtő polihisztor, Jankovich Miklós gyűjteményéből került. Mind datálása, mind domonkos eredete bizonytalan, további kutatásokat igényel.

J. J.

Szabó T. Attila: Nyelv és település.

Válogatott tanulmányok, cikkek. VII. kötet. Európa Kiadó, Budapest, 1988. 555 l., 2 térkép.

A kötet tanulmányainak java a magyar helynévkutatással, a magyar helynevek történetével foglalkozik. Az első dolgozat a magyar földrajzi nevek gyűjtésének XIX. századi történetét mutatja be részletes és értékelő leírásban. Igen alapos elemzésben foglalkozik Révész Imre, Résző Ensel Sándor, Pesty Frigyes és mások tevékenységével. Kiemeli Jankó János kalotaszegi és Balaton melléki gyűjtésének érdekeit és hiányosságait.

Két fejezetben vizsgálja Szabó T. Attila Dés történetét, múltját, helyneveit, s ezekből azt a következtetést vonja le, hogy a román eredetű lakosság megjelenése nem korábbi a XVII. századnál. Érdekesség a zsidóság megjelenéséről és gyors szaporodásáról írt megállapítása. Mindezekon kívül foglalkozik a társadalmi rétegekre vonatkozó helynévi adatokkal, a sóbányászattal, az iparosság szerepével stb. Több mint másfél ezer névcikkre kiterjedő történeti és jelenkori (1937-es) adattára zárja e témát.

A következő egység Kalotaszeg víznévanyagával foglalkozik, a szerzőtől megszokott alaposággal. A névelemek utótagjai alapján rendszerezi anyagát, s valamennyi adatának lelőhelyét megadva történeti és korabeli teljes víznévanyagot tár fel.

Nagyenyed XVI–XX. századi helyneveivel foglalkozik a következő tanulmány. Történeti bevezetője után a nevek előtagjának betűrendjében közli az adattárat (322 névcikk), s valamennyi helynévét történeti és korabeli (1937) névformákkal, lelőhelyeikkel, magyarázataikkal egészíti ki. Némelyik névcikke (Bunezo, Grómantó, Mintás) önálló etimológiai tanulmánynak is beillik, mások (Akasztódomb, Batizné vápája, Kakasdomb) helytörténeti szempontból jelentősek.

Ugyanez mondható el Szásznyíres település-, népiség-, népesedés- és helynévtörténeti viszonyai a XIII–XX. században című cikkéről is, amelyben félezernyi névadatot mutat be a főntebb kifejtett módon.

Torockó és vidékének XIII–XIX. századi nyelvi, nyelvjárási adatait dolgozza föl az újabb fejezet. Ebben az írásos feljegyzésekben előforduló nyelvjárási szavakat kapjuk pontos adatokkal, magyarázatokkal.

Végül a helynevekben előforduló személynevek kérdéskörével foglalkozik Szabó T. Attila. Az adatokat a személynevek előfordulási alakjai szerint rendszerezi, bemutatva történeti változásait, földrajzi köznevekkel való kapcsolataikat.

Hajdú Mihály

Szép szóval igazat.

Szakmai segédlet és útmutató a pedagógusjelöltek országos Kazinczy-versenyéhez. Szerkesztette Bolla Kálmán. ELTE Fonetikai Tanszéke, Budapest, 1988. 168 l. (Egyetemi Fonetikai Füzetek 1.)

A kiadvány első része a pedagógusjelöltek Kazinczyról elnevezett szép magyar beszéd és kiejtés versenyének első tizenöt évről nyújt áttekintést. Találhatók e részben személyes hangú emlékezők, dokumentumok, pillanatképek és betekintheünk a versenyek sajtóvisszhangjába.

A második rész a versenyre való felkészüléshez nyújt segítséget, útbaigazítást. Hét szerző (Bolla Kálmán, Elekfi László, Földi Éva, Gósy Mária, Wacha Imre, Deme László, Molnár Ildikó) nyolc szövegelemzésével, szövegfeldolgozásával, szövegmagyarázatával ismerkedhet meg az olvasó. Az elemzések előtt Deme László *A szövegmondásról és a szövegről* című tanulmánya olvasható. A megközelítés, a szövegek feldolgozása sokféle, a szakemberek más-más eszközökkel, módszerekkel próbálták meg feltárni a szöveg tartalmi-szemantikai viszonyait, bemutatni a nyelvi megformálást, a mondatok meg- és beszerkesztettségét, és segíteni a mindezeknek adekvát hangvétel, akusztikus forma, hangzás megtervezésével. A szövegmagyarázatok között az objektív módszer, a kísérleti fonetikai elemzés és a szubjektív feldolgozás egyaránt megtalálható.

A harmadik rész szöveggyűjtemény: ebben válogatást talál az érdeklődő a korábbi versenyek kötelező és szabadon választott szövegeiből.

Molnár Ildikó

Teleki József: A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólásmódok által. Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta Éder Zoltán. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1988. 397 l.

A szerzőnek 1818-ban készült és 1821-ben megjelent pályamunkáját Éder Zoltán rendezte sajtó alá, s ő írt elője bevezetést, melyből megismerjük a pályázatokat

kiírásának módját, a bírálatok lebonyolítását, a jobb munkák szerzőit és címeit. Részletesen beszámol a Teleki család életéről, tanulmányaikról, a szerző iskoláiról, nyelvi műveltségéről és nyelvészeti alapelveiről.

Teleki először a magyar nyelv történetét foglalja össze kora tudományának színvonalán. A nyelvrokonság tekintetében a finnnségi népekkel való hasonlóságot fölismeri, de a keleti nyelvekkel való rokonságot sem veti el egészen. Helyesen foglal állást az alapszókinccs hasonlóságának kérdésében, s előremutató a jövevényszavak elkülönítésében is. A magyar nyelv honfoglalás utáni életében vizsgálja a latin nyelv hatását is, s még a XVII. századot sem tekinti (másokkal ellentétben) a magyar nyelv aranykorának, éppen a deák szavak bősége miatt.

A nyelv művelésére angol, olasz és francia példákat említ, s hangsúlyozza az írók felelősségét. Az új szavak bevezetése és elterjesztése mellett a szóképzést tartja a legeredményesebb nyelvgazdagítási módnak. Fölsorolja az általa hasznosíthatónak tartott képzőket, majd az összetételek lehetőségeire ad példákat. Külön fejezet foglalkozik a jelentésváltozásokkal, a régi, elavult szavak fölélesztésével, a tájszavak köznyelvvé tételével stb.

A nyelvújítás eredményeinek népszerűsítését, elterjesztését éppen olyan fontos föladatnak tartja, mint magát a nyelvújítást, a nyelv gazdagítását. A legfontosabbnak a nyelv tömörségre, rövidségere való törekvését, a szabályokhoz való alkalmazkodását, szép hangzását tartja. Ezeknek a figyelembevételével, és csak a szükséges mértékben és a lehetséges módon tartja a nyelvújítást hasznosnak és eredményesnek.

A kötet újrakiadása nagy nyeresége a nyelvészeknek, művelődéstörténészeknek, irodalomkutatóknak egyaránt. Gazdag jegyzetapparátusa, névmagyarázatai, szótára mind az oktatásban, mind az autodidakta nyelvművelésben kiválóan használhatóvá teszi a munkát.

Hajdú Mihály

Új Magyar Tájszótár E–J. II. kötet.

Főszerkesztő B. Lőrinczy Éva. Szerkesztő Hosszú Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 1175 l.

Hatalmas vállalkozás eredménye jutott el ezzel a kötetel megközelítően a feléhez. Az első kötet bevezetésében lefektetett elvek szerint folyt az összeállítás annak a résznek is. Ez azt jelenti, hogy az 1890 és 1960 közötti időszak nyomtatott és kéziratos adatait tartalmazza az egész magyar nyelvterületről, vagyis az országhatárainkon kívüli magyar nyelvjárásokból is. Forrásanyaga kétezernél több (2393) bibliográfiai egység, a tájak, vidékek, települések száma, ahonnan adatok származnak, megközelíti a negyvenezretet. Mindezek után érthető, hogy a több mint 600 ezer cédulára jegyzett anyag nem fér el a tervezett négy kötetben, s így ez a második kötet csak a j-vel kezdődő szavakig jut el a betűrendes összeállítás szerint.

A szócikkek fölépítése – magától értetődően – nem változott az első kötethez képest. A köznyelvi vagy köznyelvesített címszó áll a szócikk élén, amelyet szófaji minősítés követ. Ezután állnak a címszó nyelvjárási előfordulásai,

előbb a hangalakváltozatok, illetőleg ezeken belül az ejtősváltozatok, amelyek egy-egy fonémán belüli eltéréseket tartalmaznak. Legfontosabb adata földrajzi leőhely megjelölése, ha erre pontosan adatik lehetőség, akkor a település megnevezésével, amikor csak a tájegység nevének megadása lehetséges, akkor annak feltűntetésével.

A források megjelölése a forrásjegyzék sorszámaival történik, ami igen jelentős helymegtakarítást eredményez, de lehetőséget ad a legpontosabb jelzésre is.

A tájszó jelentését vagy jelentéseit néha példamondatok követik, de csak akkor, ha ezek kiegészítik az értelmezést. Fontosak az állandó szókapcsolatok fölsorolásai, amelyek lehetnek egyszerűen gyakori szintagmák, szólások, közmondások, szitkok stb.

A szócikk végén utalások találhatók, amelyek sok tekintetben adnak segítséget a használóknak: fölhívják a figyelmet a regionális szótárakra, nyelvatlászokra, összetételekre, más szócikkekre ezen a szótáron belül stb.

A hatalmas kutató- és rendszerező munka eredményeként a magyar nyelvjárás kutatás alapvető kézikönyveinek sorozata lett e kötettel gazdagabb, a nyelvészek, néprajzosok, helytörténészek hasznosíthatják adatait, magyarázatait, megjegyzéseit.

Hajdú Mihály

Újvári Béla: Régebbi szavak és szólások Csíkmenaságról.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1988. 46 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 41.)

1941-ben az Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya gyűjtőtábort szervezett Csíkmenaságon, ahol a szerző is jelen volt. Ekkor keletkezett ez az anyag, amely részben levéltári adatokból, részben pedig élő adatközlők kérészetésével állt össze. Szótárrá a szerző formálta.

A bevezetés a falu bemutatásával kezdődik: leírja fekvését, elmondja történetét, amely leginkább sorscsapások sorozatából áll.

A szótár régi és nyelvjárási szavakat, kifejezéseket, szókapcsolatokat egyaránt tartalmaz. A címszó sokszor a forrásban előforduló ragozott szóalak, néha szókapcsolat. A jelentés megadása után a forrás évszámaival kezdődik a történeti alak megadása, mindig szövegekörnyezetben, végén forrásjelzéssel. A szóbeli közlések, élő népnyelvi adatok az 1940-es évek elejének nyelvállapotát tükrözik, így lassan nyelvjárástörténeti szempontból is hasznosíthatók.

Az összegyűjtött adatok száma meghaladja az ezret, amelyet félezernyi címszó alá osztott be a szerző.

Népnyelvtörténeti adatait a helyi községi jegyzőkönyvekből, a plebánia Historia Domusából, ma már számunkra hozzáférhetetlen forrásokból merítette.

Számos szókapcsolata és mondattörödéke következtében alkalmas néhány grammatikatörténeti sajátosság megfigyelésére is. Nyelvjárás kutatókon, nyelvörténészekon kívül fölhasználhatják adatait néprajzkutatók, művelődés- és helytörténészek is.

Hajdú Mihály

Várkonyi Imre: Büssüi tájszótár.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 254 l.

A magyar regionális tájszótárak sorában szép számmal képviseltetik magukat a Dunától nyugatra fekvő települések. Büssü is itt helyezkedik el, Somogy megye közép-keleti részén, Kaposvártól kb. húsz kilométer távolságra található. Lakóinak száma ma már csak 700 fő körül van, nyelvjárása a dunántúli ö-ző területhez tartozik. Mivel annak északi, északkeleti széléhez igen közel kerül el, különleges figyelmet érdemel ez a nyelvjárás, már azért is hasznos volt az itteni tájszótár összeállítása.

A kötet bevezetése a település múltjával, lakosságának összetételével ismerteti meg bennünket, majd közli az adatgyűjtés módszereit, a válogatás szempontjait. Bemutatja a nyelvjárás hangrendszerét, amelynek sok érdekes jellegzetessége szemléletes példákat kap a szótárban.

Az egyes szócikkek fölépítése a következő: a címszó mindig köznyelvi vagy kikövetkeztetett köznyelvi alak. Ezt követi a nyelvjárási alak, ha eltér a köznyelvitől. A szófaji meghatározásra rövidítés utal, amit a jelentés megadása félidézőjelek között követ. Alaki tájszavak esetében ezt kny. rövidítés helyettesíti. Nagyon sokszor aprólékos részletességű kifejtések, ha azonban közismert a fogalom, egyetlen szó csupán. Valamennyi szócikkben találunk példamondatot, néha többet is, amelyek nem csupán a jelentés megértését segítik, hanem dialektológiai szempontból is hasznosak. Akár mondatszerkesztési, szintaktikai és grammatikai vizsgálatra is alkalmazsak, nem beszélve a népnyelvi szóalakokban is benne rejlő hangtani vizsgálatok számára adott lehetőségekről.

Mind lexikológiai, mind néprajzi szempontból nagyon fontosak a részletes fogalommagyarázatok, amelyek néha az egész szócikk felét, vagy nagyobb hányadát is kiteszik. Ezeket sokszor vázlatos, igen jól áttekinthető rajzok is szemléltetik.

A függelékben nyelvjárási szövegeket, népdalokat, mondákat, szokásleírásokat találunk, pontos fonetikai lejegyzésben.

Nemcsak néprajz- és nyelvjáráskutatók, hanem művelődéstörténészek számára is sok hasznos adatot tartalmazó, értékes munka Várkonyi Imréé.

Hajdú Mihály

Viga Gyuláné Sasvári Olga: A nyírlugosi kovácsmesterség szakszókincse.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1988. 71 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 40.)

A bevezetés Nyírlugos bemutatásával kezdődik. A település történetéből megtudjuk, hogy Báthory-birtokként már a XIV. században említik, majd a XVII. században Bethlen Gábor tulajdonába került, s továbbra is a fejedelmeké maradt. Lakossága több etnikumból ötvöződött: a magyarság mellé a XVII–XVIII. század folyamán ukránok települtek. Részletes nyelvjárási ismertetésben írja le a szerző az északkeleti típusba való tartozást, s az egyes jelenségekre sok példát is ad.

A kovácsmesterség munkafolyamatainak, műhelyének, szerszámainak részletes leírásával folytatódik a bevezetés, amelyben a szakszavak már aláhúzásos kiemlést kapnak. Gazdag anyagú, aprólékos jellemzése ez a falusi kovács szakmájának, a néprajzkutatók számára is sok hasznosítható információt tartalmaz.

A szótár előtt is találunk egy rövid bevezetést, amely a szókészlet nagyságáról, szófaji összetételéről, nyelvjárási jellegéről tájékoztat. Maga a szótár félezernyi szakszót tár az olvasó elé a köznyelvi alakok betűrendjében. A címszó után a nyelvjárási alak áll aláhúzva, majd a szófaji meghatározás következik. Zárójelben megkapjuk a nyelvjárási toldalékolást is, akár eltér, akár megegyezik a köznyelvivel. A szócikk legfontosabb és legrészletesebb része a jelentésmegadás, amelyet néha példamondat tesz még világosabbá, érthetőbbé. Egyes eszközök részeit is itt sorolja föl a szerző. A szócikkek végén esetleg az összetételekben való szereplése található a címszónak.

Gazdag anyagú, pontos, megbízható forrásmunka.

Hajdú Mihály

Weszprémi-kódex.

A bevezetést és a jegyzeteket Pusztai István írta. Készült az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1988. 334 l. (Régi Magyar Kódexek 8.)

Winkler Mihály pécsi püspök ajándékként 1801-ben került a budapesti Egyetemi Könyvtárba a híres debreceni orvos-biográfus emlékére elnevezett kódex. Két szöveget tartalmaz, egy devóciós passiót és Szent Bonaventura *De perfectione vitae* című munkájának fordítását. A kódex ferences eredetű, s a klarisszák számára készült. A XVII. században nagy valószínűséggel a pozsonyi klarisszák könyvtárában volt. A passió forrásai között Johannes Herolt és Temesvári Pelbárt mellett a sajtó alá rendezők Laskai Osvátot is megnevezik, s ahol csak teheték, egyéb forrásokat is meghatároztak.

Az átírás és a facsimile egybevetését nagyban nehezíti az a nem túl szerencsés megoldás, hogy a szövegkritikai jegyzeteket nem a lap alján, hanem a kötet végén közlik.

J. J.

Winkler-kódex. 1506.

Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi Pusztai István. Készült az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 771 l. (Codices Hungarici 9.)

Az 1506-ban összemásolt Winkler-kódexet a budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi, hova 1801-ben került Winkler Mihály pécsi püspök jóvoltából – más, hasonló fontosságú nyelvemlékünk társaként. Vaskos kézírata, mely három, közel egy idő-

ben dolgozó scriptor munkája, hiányos. A kötet vegyes tartalmú, magyar fordításokat, eredeti magyar szövegeket (?) és latin nyelvű műtörédekeket – siralmakat, passiót, verseket, elmélkedést, legendát – foglal magába.

A szövegek valószínűleg különböző célra és alkalmakra készültek, s csak utólag kerültek egymás mellé. A bevezető tanulmány szerint eredetileg óráskönyvnek szánták, azonban egyéb műfajú szövegeket csatoltak hozzá. A szakirodalmi konszenzus szerint az „egyházi vegyeskönyv” műfajmegjelölés illik rá legjobban. A kiadás nagy érdeme, hogy a pontos közlés mellett, ahol csak lehetett, a latin forrást is feltárta, illetve szövegét közli. Ezúttal a vállalkozáshoz méltó a nyomdatechnikai kivitelezés is.

J. J.

Zsák Anikó: A kendertermesztés és földolgozás szókincse Fancsalban és Deteken.
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1988. 42 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 43.)

Borsod-Abaúj-Zemplén megye két közeli településének történetén kívül a bevezetés bemutatja a termékek használatának, elterjedésének állapotát, s a még meglévő szokásokra, hagyományos tevékenységekre is felhívja a figyelmet.

A munkafolyamat leírását tartalmazza az első fejezet, amelyben már kiemeli a szerző a szakszavakat, s ezeket nyelvjárási ejtésben, fonetikus lejegyzéssel közli. Az aprólékos leírás a kendermag termesztésétől a betakarításon, az áztatáson, tiloláson stb. át a fonal motollálásáig és szapulásáig vezeti végig az olvasót tömör, jó néprajzos szemléletű tárgyalásban.

A második rész a szótár. Ez mintegy kétszáz címszóban foglalja össze a két faluban használatos szavakat. Mindegyiknek megadja szófaját, nyelvjárási ejtését, jelentését vagy jelentéseit és a még esetleg szükséges vagy lehetséges magyarázatokat.

A harmadik egység nyelvészeti vizsgálatokat tartalmaz. Ebben a nyelvjárás hangtani sajátosságaitól a mondattani megfigyelésekig sok érdekes dolgot olvashatunk. Leggazdagabb és legfontosabb a szókincsre vonatkozó rész, mely foglalkozik a táji jelenségekkel, szófaji jellemzőkkel, alaktani sajátosságokkal és az eredet szerinti megoszlással is.

Hajdú Mihály